

بررسی نیازهای اطلاعاتی اعضای هیئت علمی سازمان تحقیقات و آموزش کشاورزی

جواد بشیری^۱

چکیده

پژوهش حاضر به منظور سنجش و ارزیابی نیازهای اطلاعاتی اعضای هیئت علمی سازمان تحقیقات و آموزش کشاورزی صورت گرفته است. روش پژوهش پیمایشی است اطلاعات مورد نیاز با استفاده از پرسش نامه از جامعه آماری به دست آمده است. در این پژوهش، حوزه موضوعی فعالیت های محققان، نوع، زبان، شکل (ساختار) اطلاعات مورد نیاز، موارد کاربرد، شیوه های دستیابی، و محمل های انتقال اطلاعات مورد بررسی قرار گرفته است. براساس یافته های تحقیق، مهم ترین منابع اطلاعاتی مورد نیاز محققان را مجلات تخصصی با ۹۳/۵ درصد، اینترنت ۹۳/۱ درصد، و کتاب با ۶۷/۷ درصد تشکیل می دهند. موارد استفاده از اطلاعات توسط اعضای هیئت علمی نشان داد که مطالعه و پژوهش با ۹۷/۳ درصد، انجام طرح های تحقیقاتی با ۸۲/۸ درصد، و روزآمدسازی اطلاعات تخصصی با ۶۶/۸ درصد دارای بیشترین فراوانی هستند. از میان انواع منابع اطلاعاتی مورد استفاده، ۳۵/۳ درصد از اعضای هیئت علمی بیشتر از اطلاعات متن کامل، ۲۸/۹ درصد از چکیده مقالات، و ۲۱/۲ درصد از اطلاعات آماری استفاده می کنند. همچنین ۹۸ درصد از اعضای هیئت علمی بیشترین اطلاعات مورد استفاده خود را منابع انگلیسی ذکر کرده اند.

کلیدواژه ها

نیازهای اطلاعاتی، نیازسنجی اطلاعات، کاربرد اطلاعات، اعضای هیئت علمی، رفتار اطلاع یابی، سازمان تحقیقات و آموزش کشاورزی

مقدمه

اهمیت و جایگاه اطلاعات در جامعه امروزی و نقش آن در فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، و فرهنگی به اندازه‌ای است که برخی صاحب‌نظران، اطلاعات را در ردیف عوامل تولید (کار، زمین، و سرمایه) می‌دانند. اطلاعات، مهم‌ترین ابزار برای انجام هر نوع فعالیتی محسوب می‌شود و در واقع برای انجام هر کاری ابتدا باید اطلاعات مورد نیاز و مرتبط با آن به درستی شناسایی و گردآوری شود و بعد مراحل اجرای کار آغاز گردد.

افزایش سریع حجم اطلاعات و تخصصی‌تر شدن علوم، دسترسی کاربران به اطلاعات مناسب را دشوار ساخته است. رشد و گسترش تولید علم باعث شده است تا مدیران کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی، برای تهیه و تأمین منابع اطلاعاتی مورد نیاز جامعه استفاده‌کننده (مخاطبان) به صورت گزینشی عمل کنند. دانش تخصصی که حاصل اندیشه محققان و پژوهشگران دانشگاه‌ها و مؤسسات تحقیقاتی سراسر جهان است، در قالب مقاله، گزارش طرح‌های تحقیقاتی، کتاب، و یا به صورت پیوسته از طریق شبکه‌های اطلاعاتی در اختیار استفاده‌کنندگان قرار می‌گیرد. در چنین جامعه‌ای (جامعه اطلاعاتی) که همه چیز حول محور اطلاعات می‌گردد و همه در صدد دسترسی سریع و آسان به اطلاعات هستند، ضروری است که نیازهای اطلاعاتی هر فرد یا جامعه به درستی شناسایی و برای تهیه و تأمین آنها به دقت برنامه‌ریزی شود تا از اتلاف وقت و هزینه، و انباشت اطلاعات نامربوط جلوگیری شود. بنابراین، می‌توان گفت که نخستین اصل در فرایند اطلاع‌رسانی،

«نیازسنجی اطلاعات» یا شناسایی دقیق نیازهای اطلاعاتی کاربران است. بررسی نیازهای اطلاعاتی استفاده‌کنندگان یکی از وظایف خطیر متخصصان حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی است (۳: ۳۲).

بررسی و شناخت نیازهای اطلاعاتی، موضوع پژوهش‌هایی است که با عنوان بررسی نیازهای اطلاعاتی یا نیازسنجی اطلاعات انجام می‌شوند. نیازسنجی اطلاعات یعنی کاربرد الگوها و فونونی که به کمک آنها می‌توان اطلاعات مناسب و مورد نیاز فرد یا گروه را شناسایی و برای تهیه و تأمین آنها به درستی برنامه‌ریزی کرد. در حوزه اطلاع‌رسانی، نیازشناسی یا نیازسنجی اطلاعات، فرایندی پیچیده است که وسواس و دقت بالایی را می‌طلبد (۲: ۱۱).

مواد و روش‌ها

بیان مسئله

پس از ادغام دو وزارتخانه جهاد سازندگی و کشاورزی در سال ۱۳۷۹، تعداد اعضای هیئت علمی، پژوهشگران، و کارشناسان سازمان تحقیقات و آموزش کشاورزی نیز افزایش یافته است. این در حالی است که شناخت دقیقی از امکانات و تجهیزات و منابع اطلاعاتی مورد نیاز آنها در دست نیست و قدر مسلم آن که این امکانات نسبت به تعداد اعضای هیئت علمی و نیازهای اطلاعاتی روزافزون آنها به اندازه کافی افزایش نیافته است. بنابراین با مشخص شدن ضرورت‌ها و نیازهای اطلاعاتی اعضای هیئت علمی، دقیق‌تر می‌توان در جهت پاسخ‌گویی به نیازهای اطلاعاتی آنها گام برداشت. سازمان

تحقیقات و آموزش کشاورزی وابسته به وزارت جهاد کشاورزی است و در حال حاضر، حدود ۹۵ مؤسسه، مرکز و مجتمع آموزشی و تحقیقاتی را زیر پوشش دارد. بنا بر آمار موجود، در حال حاضر تعداد پرسنل تحت پوشش سازمان، با احتساب کارکنان ستاد، بیش از ۱۴,۰۰۰ نفر است که از این تعداد حدود ۲۴۰۰ نفر عضو هیئت علمی هستند. این سازمان با برخورداری از این تعداد نیروی متخصص، سهم بسزایی در امر آموزش و تحقیقات کشاورزی در سطح کشور دارد. با توجه به این که عمده‌ترین فعالیت اعضای هیئت علمی، تحقیق و مطالعه در حوزه‌های مختلف کشاورزی و علوم وابسته است و از طرف دیگر مهم‌ترین عامل پیشبرد هر پژوهشی اطلاعات می‌باشد، ضرورت انجام چنین پژوهشی مبنی بر شناسایی دقیق نیازهای اطلاعاتی این طیف از محققان کشور اجتناب‌ناپذیر می‌نمود. تحقیق حاضر با عنوان «بررسی نیازهای اطلاعاتی اعضای هیئت علمی سازمان تحقیقات و آموزش کشاورزی» قصد دارد نیازهای اطلاعاتی این عده از نیروهای متخصص سازمان تحقیقات و آموزش کشاورزی (۲۴۰۰ نفر عضو هیئت علمی) را مورد بحث و بررسی قرار دهد.

جامعه آماری و روش تحقیق

جامعه آماری پژوهش حاضر، شامل حدود ۲۴۰۰ نفر اعضای هیئت علمی شاغل در ستاد سازمان، مؤسسات، مراکز، دفاتر، و ایستگاه‌های آموزشی و تحقیقاتی وابسته به

سازمان تحقیقات و آموزش کشاورزی است. این تحقیق به روش پیمایشی از نوع توصیفی انجام و برای گردآوری داده‌های مورد نیاز از پرسش‌نامه استفاده شده است. برای انجام تحقیق حاضر ابتدا در زمینه نیازهای اطلاعاتی مطالعات لازم به عمل آمد، سپس جامعه آماری و نحوه جمع‌آوری اطلاعات مورد بررسی قرار گرفت. با توجه به کثرت جامعه آماری، به ناچار از جامعه نمونه استفاده شده است. برای تعیین جامعه نمونه از جدول کرجسی و مورگان^۲ (جدول تعیین میزان نمونه از روی اندازه جامعه مورد مطالعه) استفاده شده است. براساس جدول مورد نظر، جامعه نمونه، ۳۳۱ نفر تعیین شد (۴: ۱۲۶). بنابراین، پس از مشخص شدن جامعه آماری و تهیه پرسش‌نامه، تعداد ۳۳۱ نسخه از پرسش‌نامه‌ها به صورت تصادفی (از مجموع مؤسسات و مراکز تحت پوشش به طور نمونه ۴۰ مرکز یا مؤسسه انتخاب و برای هر کدام تقریباً یک سوم تا یک دوم تعداد اعضای هیئت علمی شاغل در آن اداره پرسش‌نامه ارسال شد) در اختیار جامعه آماری قرار گرفت. از مجموع پرسش‌نامه‌های توزیع شده، ۲۶۵ نسخه (۸۰ درصد) عودت گردید که ۳ نسخه از آنها ناقص و فاقد اطلاعات لازم بود. در نتیجه، تجزیه و تحلیل نهایی بر اساس استخراج داده‌های موجود در ۲۶۲ پرسش‌نامه تکمیل شده صورت گرفته است.

از آنجا که مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی در حال حاضر وظیفه تهیه و تأمین بخش عمده‌ای از اطلاعات مورد نیاز کارکنان سازمان، به خصوص محققان و اعضای هیئت

علمی را بر عهده دارد، تحقیق حاضر با هماهنگی لازم با این مرکز صورت گرفته است. این مرکز سالانه مبالغ زیادی را برای سفارش، خرید یا اشتراک منابع اطلاعاتی مختلف از جمله کتاب، مجلات تخصصی (چاپی و الکترونیکی)، بانک‌های اطلاعاتی، پروانه‌های ثبت اختراع، و اینترنت هزینه می‌کند. با توجه به این که این پرداخت‌ها عمدتاً ارزی است، ضروری است با دقت بیشتری عمل شود تا علاوه بر گردآوری مناسب‌ترین منابع اطلاعاتی، از سفارش و خرید منابع غیرضروری و اتلاف سرمایه جلوگیری شود.

اهداف طرح هدف اصلی

- بررسی و شناخت نیازهای اطلاعاتی اعضای هیئت علمی سازمان تحقیقات و آموزش کشاورزی.

اهداف فرعی

- آگاهی از مسائل و مشکلات اطلاع‌رسانی اعضای هیئت علمی.
- دستیابی به راهکاری مناسب برای سیاست‌گذاری در امر سفارش و خرید منابع اطلاعاتی.
- اولویت‌بندی در تهیه منابع اطلاعاتی مهم و پر استفاده براساس نتایج و یافته‌های پژوهش.

سؤالات پژوهش

۱. وضعیت تحصیلی اعضای هیئت علمی سازمان چگونه است؟
۲. فعالیت‌های علمی - پژوهشی آنها بیشتر در چه حوزه موضوعی است؟

۳. اطلاعات موجود بیشتر در چه زمینه‌هایی مورد استفاده قرار می‌گیرد؟
۴. انواع اطلاعات مورد استفاده کدام‌ها هستند؟
۵. اطلاعات مورد نیاز بیشتر به چه زبانی است؟
۶. مهم‌ترین منابع اطلاعاتی مورد استفاده کدامند؟
۷. رایج‌ترین روش دسترسی به اطلاعات کدام است؟
۸. نقش اینترنت در تأمین نیازهای اطلاعاتی چقدر است؟
۹. مراکز اصلی تهیه و تأمین اطلاعات مورد نیاز کدامند؟

پیشینه پژوهش

نخستین بررسی‌های انجام شده در زمینه نیازهای اطلاعاتی، به سال‌های پس از جنگ جهانی دوم بازمی‌گردد. در آن سال‌ها به دلیل افزایش اطلاعات در زمینه علوم و فن‌آوری، مطالعه درباره نیازهای اطلاعاتی و کاربرد اطلاعات نیز رو به افزایش نهاد. پس از جنگ جهانی دوم (۱۹۴۶)، جامعه‌شناسان و پژوهشگران علوم سیاسی در امریکا به‌طور وسیع به استفاده از نیازسنجی روی آوردند. آنان به خوبی می‌دانستند که این ابزار در عین حال که می‌تواند مشارکت مردم را در اداره دموکراتیک جامعه موجب شود، نتایج حاصل از آن نیز می‌تواند به‌عنوان یک اهرم کنترل اجتماعی و هدایت جامعه به سمت اهداف دلخواه، مورد بهره‌برداری قرار گیرد. از سال ۱۹۵۰ با گسترش فعالیت‌های تولیدی صنایع و بنگاه‌های اقتصادی کشورهای صنعتی، لزوم

توسعه فعالیت‌های بازاریابی در کشورهای دیگر و درک رفتار و ذائقه مصرف‌کنندگان، مطالعات نیازسنجی نیز ابعاد وسیع‌تری پیدا کرد. از دهه ۱۹۷۰، محافل علمی توجه بیشتری به نیازسنجی نشان داده‌اند. این توجه، عموماً از سه انگیزه سرچشمه می‌گیرد: انگیزه‌های انسانی و بشردوستانه، انگیزه‌های سیاسی، و انگیزه‌های اقتصادی (۲: ۴).

در اینجا به اختصار مطالعات انجام شده در زمینه نیازهای اطلاعاتی ذکر می‌شود.

استراسر^۳، در سال ۱۹۷۴، در پژوهشی نیازهای اطلاعاتی گروهی از جراحان منطقه شمال نیویورک را مورد بررسی قرار داد. نتایج حاصل از پژوهش نشان داد که عوامل مؤثری از قبیل زمان اخذ مدرک تحصیلی، موقعیت جغرافیایی، و نوع شغل با نیازهای اطلاعاتی و استفاده از اطلاعات ارتباط دارد. همچنین بین جراحان شاغل در امور آموزشی و جراحانی که به تحقیقات می‌پردازند در مورد استفاده از اطلاعات، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. در مجموع، مقالات مندرج در مجلات تخصصی، اطلاعات همکاران، و کتاب بیشترین موارد استفاده را نشان می‌داد (۱۰: ۲۰۰-۲۰۹).

جوآن رویل^۴ و دیگران در سال ۲۰۰۲، در پژوهشی به ارزیابی نیازهای اطلاعاتی کارکنان سازمان مراقبت‌های درازمدت از بیماران در اونتاریوی کانادا با تأکید بر نقش اطلاعات در انجام بهینه وظایف بهورزان پرداختند و به این نتیجه رسیدند که آنها از لحاظ نیازهای اطلاعاتی و میزان دسترسی به اطلاعات با هم

تفاوت دارند. یافته‌های تحقیق نشان داد که کارکنان و بهورزان برای مقابله با مشکلات بهداشتی و سلامتی بیماران به منابع اطلاعاتی بیشتری نیاز دارند (۹: ۱۸۹-۲۰۵).

فرانسیس^۵، در سال ۲۰۰۵، پژوهشی در مورد رفتار اطلاع‌یابی متخصصان علوم اجتماعی دانشگاه سنت آگوستین توباگو انجام داد. نتایج این تحقیق نشان داد که کتاب، مهم‌ترین منبع برای تدریس، و مجلات تخصصی، مهم‌ترین منبع اطلاعاتی برای تحقیق محسوب می‌شود. همچنین روش دستیابی الکترونیکی (دسترسی به منابع الکترونیکی) بیشتر از روش دستی (دسترسی به منابع چاپی) مورد استفاده قرار می‌گیرد. عدم دسترسی به متن کامل^۶ مقالات مندرج در مجلات تخصصی و کمبود منابع اطلاعاتی در کتابخانه این دانشگاه به‌عنوان مهم‌ترین مشکلات در تأمین نیازهای اطلاعاتی متخصصان ذکر شده است (۸: ۶۷-۷۲).

اما سابقه تحقیق در زمینه نیازهای اطلاعاتی در کشور ما چندان طولانی نیست و به دو یا سه دهه اخیر محدود می‌شود و اغلب پژوهش‌هایی نیز که در این حوزه انجام شده در قالب پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد می‌باشد. با وجود این، بررسی‌هایی که توسط نگارنده به‌عمل آمده نشان می‌دهد که گرایش محققان طی سال‌های اخیر به انجام تحقیق در زمینه نیازهای اطلاعاتی رشد قابل ملاحظه‌ای داشته است. در این بخش چند مورد از مهم‌ترین پژوهش‌هایی که در چند سال اخیر انجام شده است مورد بررسی قرار می‌گیرد:

3. Strasser

4. Joan Royle

5. Francis

6. Full text

مکی‌زاده در سال ۱۳۷۶ در پژوهشی با عنوان «بررسی نیازهای اطلاعاتی اساتید محقق در دانشگاه شیراز» به این نتایج دست یافت که مهم‌ترین منابع مورد استفاده محققان در درجه اول مجلات فارسی و لاتین و در درجه دوم کتاب‌ها می‌باشند. علاوه بر آن، محققان برای جستجوی اطلاعات مورد نیاز از چکیده‌نامه‌ها، مقاله‌نامه‌ها، و کتاب‌شناسی‌های تخصصی بیشترین استفاده را می‌کنند. مهم‌ترین مشکلات استادان در دسترسی به اطلاعات، کمبود منابع اطلاعاتی در کتابخانه، محدودیت وقت، اشتغال زیاد، پراکندگی کتابخانه‌ها و عدم آگاهی از وجود منابع اطلاعاتی موجود ذکر شده است. بیشترین موارد مصرف اطلاعات انجام تحقیق و تدریس ذکر شده است (۶: ۱).

خوشنود، در سال ۱۳۷۹ در پژوهشی با عنوان «بررسی نیازهای اطلاعاتی اعضای هیئت علمی مؤسسه بانکداری ایران وابسته به بانک مرکزی» به این نتیجه رسید که مهم‌ترین منابع اطلاعاتی مورد استفاده اعضای هیئت علمی این مؤسسه، کتاب با ۷۶ درصد و نشریات ادواری با ۶۰ درصد می‌باشند. متداول‌ترین روش جست‌وجوی اطلاعات، پایگاه‌های اطلاعاتی با ۳۲ درصد و برگه‌دان‌ها با ۲۸ درصد هستند. همچنین، مهم‌ترین انگیزه استفاده از اطلاعات، افزایش کارایی در تدریس با ۴۸ درصد، اجرای طرح‌های تحقیقاتی با ۳۶ درصد، و تألیف و ترجمه کتاب با ۳۲ درصد به ترتیب در رتبه‌های اول تا سوم قرار دارند (۵: ۱).

بشیری، در سال ۱۳۸۰ تحقیقی با عنوان «سنجش نیازهای اطلاعاتی محققان مراکز

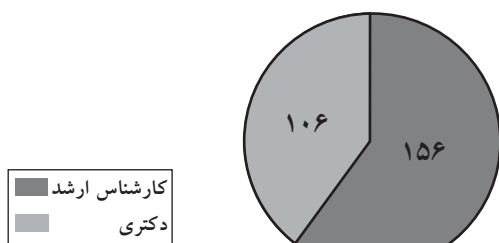
تحقیقات منابع طبیعی و امور دام وزارت جهاد سازندگی» در قالب پایان‌نامه انجام داده است. یافته‌های این تحقیق که از لحاظ ماهیت، جامعه مورد مطالعه و موضوع، به تحقیق حاضر نزدیک‌تر است، نشان می‌دهد که از میان منابع اطلاعاتی مورد نیاز محققان، به ترتیب، کتاب، نشریات ادواری (مجلات)، بانک‌های اطلاعاتی و اینترنت از اهمیت بیشتری برخوردارند. ۶۱/۶ درصد از اطلاعات مورد نیاز محققان، به زبان انگلیسی و ۳۷/۸ درصد به زبان فارسی است. در مجموع ۸۸/۵ درصد از اطلاعات در امر تحقیق، ۴۲ درصد برای روزآمدسازی اطلاعات، ۱۷ درصد در جهت پیشرفت کار، ۱۲/۴ درصد برای تدریس، ۱۱ درصد برای تألیف، و ۲/۳ درصد برای پرکردن اوقات فراغت، مورد استفاده قرار می‌گیرد (۳: ۹۹-۱۰۴).

اسدی در سال ۱۳۸۳، تحقیقی با عنوان «بررسی تأثیر اینترنت بر رفتار اطلاع‌یابی اعضای هیئت علمی دانشگاه تهران» انجام داده است. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که بین گروه‌های آموزشی مختلف از لحاظ توانمندی در استفاده از اینترنت تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به عبارت دیگر آن دسته از اعضای هیئت علمی که توانایی بیشتری در به‌کارگیری اینترنت دارند تمایل بیشتری هم در استفاده از آن نشان می‌دهند (۱: ۷۳).

یاری زنگنه، در سال ۱۳۸۴، تحقیقی با عنوان «بررسی نیازهای اطلاعاتی و رفتار اطلاع‌یابی اعضای هیئت علمی دانشگاه خلیج فارس» انجام داده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که بیشترین انگیزه اعضای هیئت علمی از جستجو و کسب اطلاعات،

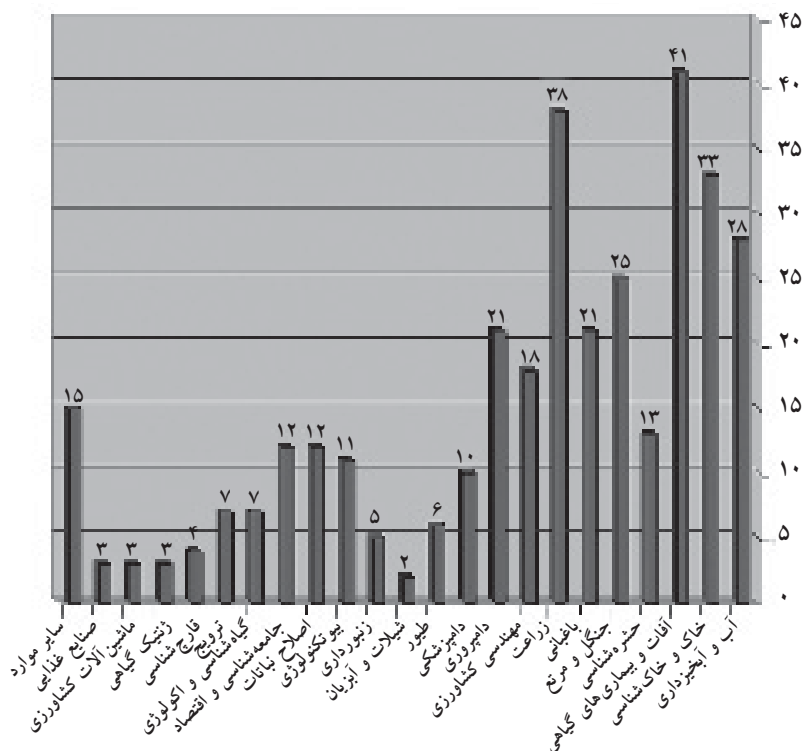
یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش در قالب ۳ جدول و ۷ نمودار و مبتنی بر پرسش‌های اساسی مطرح شده در شناسنامه طرح تحقیقاتی، ارائه شده است. این نتایج علاوه بر شناسایی نیازهای اطلاعاتی، اهمیت منابع اطلاعاتی را نیز از لحاظ شکل، زبان، و قالب اطلاعات مشخص ساخته است.

نمودار ۱. وضعیت تحصیلی اعضای هیئت علمی

دستیابی به اطلاعات تخصصی و تدریس است. مهم‌ترین منابع اطلاعاتی رسمی اعضای هیئت علمی در جستجوی اطلاعات کتاب و مجلات غیرفارسی است. علاوه بر این، آنها ارتباط با متخصصان داخل و خارج از کشور و حضور در گردهمایی‌های داخلی را به‌عنوان منابع غیررسمی ذکر کرده‌اند. مهم‌ترین روش جستجو و دستیابی به اطلاعات را استفاده از برگه‌دان کتابخانه و مشورت با همکاران ذکر کرده‌اند. از منابع اطلاعاتی چاپی و الکترونیکی (اینترنت) برای کسب اطلاعات مورد نیاز استفاده می‌شود. مهم‌ترین مشکلات اعضای هیئت علمی، فقدان منابع اطلاعاتی مورد نیاز در کتابخانه، عدم آگاهی از وجود منابع و کمبود وقت ذکر شده است (۷: ۱۳۷-۱۵۶).

نمودار ۲. حوزه‌های موضوعی فعالیت‌های تحقیقاتی اعضای هیئت علمی

با توجه به اطلاعات موجود در نمودار ۱، از مجموع ۲۶۲ نفر اعضای هیئت علمی سازمان که اقدام به تکمیل و ارسال پرسشنامه طرح تحقیقاتی کرده‌اند، ۱۵۶ نفر (۵۹/۵۴ درصد) کارشناس ارشد و ۱۰۶ نفر (۴۰/۴۵ درصد) دارای مدرک دکترا هستند.

با توجه به اطلاعات مندرج در نمودار ۲، بیشترین فعالیت‌های تحقیقاتی اعضای هیئت علمی با توجه به رشته تحصیلی آنان به این ترتیب است: رشته آفات و بیماری‌های گیاهی، با فراوانی ۴۱ در رتبه نخست قرار دارد. زراعت، با فراوانی ۳۳ در رتبه دوم، و خاک و خاک‌شناسی، با فراوانی ۳۳ در جایگاه سوم قرار دارد. آب و آبخیزداری با فراوانی ۲۸، جنگل و مرتع با فراوانی ۲۵، باغبانی با فراوانی ۲۱، و دامپروری با فراوانی ۲۱ در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

جدول ۱. موارد استفاده از اطلاعات از نظر اعضای هیئت علمی

فراوانی نسبی	فراوانی	موارد استفاده
۹۷/۳	۲۵۵	پژوهش و مطالعه
۳۸/۹	۱۰۲	تدریس
۴۲	۱۱۰	آموزش
۵۳	۱۳۹	تألیف
۶۶/۸	۱۷۵	روزآمدسازی اطلاعات
۳۸/۲	۱۰۰	پیشرفت کار
۱۳/۷	۳۶	پرکردن اوقات فراغت
۸۲/۸	۲۱۷	انجام طرح‌های تحقیقاتی

اطلاعات مندرج در جدول ۱، حاکی از

موارد استفاده از اطلاعات توسط اعضای هیئت علمی است. براساس پاسخ‌های دریافت شده، پژوهش و مطالعه با فراوانی ۲۵۵ (۹۷/۳ درصد از کل پاسخ‌دهندگان) رتبه اول را به خود اختصاص داده است. دومین رتبه مربوط به انجام طرح‌های تحقیقاتی با فراوانی ۲۱۷ (۸۲/۸ درصد)، و سومین رتبه به روزآمدسازی اطلاعات با فراوانی ۱۷۵ (۶۶/۸ درصد)، تعلق دارد. موارد بعدی استفاده از اطلاعات به ترتیب عبارتند از: تألیف (فراوانی ۱۳۹)، آموزش (فراوانی ۱۱۰)، تدریس (فراوانی ۱۰۲)، پیشرفت کار (فراوانی ۱۰۰) و در پایین‌ترین رتبه پرکردن اوقات فراغت (فراوانی ۳۶) قرار دارد.

جدول ۲. میزان استفاده از اطلاعات بر حسب نوع اطلاعات

فراوانی نسبی	فراوانی	نوع اطلاعات مورد استفاده
۲۱/۲	۱۵۳	اطلاعات آماری
۲۸/۹	۲۰۹	چکیده مقالات
۳۵/۳	۲۵۵	متن کامل
۱۲/۹	۹۳	نقشه و تصویر
۱/۸	۱۳	سایر موارد
۱۰۰	۷۲۳	جمع

همان‌گونه که از اطلاعات جدول ۲ برمی‌آید، در میان انواع اطلاعات مورد استفاده اعضای هیئت علمی، به ترتیب اطلاعات متن کامل با مجموع فراوانی ۲۵۵ (۳۵/۳ درصد) در رتبه اول و چکیده مقالات با مجموع ۲۰۹ پاسخ (۲۸/۹ درصد) در رتبه دوم قرار دارد. اطلاعات

آماري با ۱۵۳ پاسخ (۲۱/۲ درصد) در ردیف سوم و نقشه و تصویر نیز با ۹۳ پاسخ (۱۲/۹ درصد) در ردیف چهارم جای می گیرند.

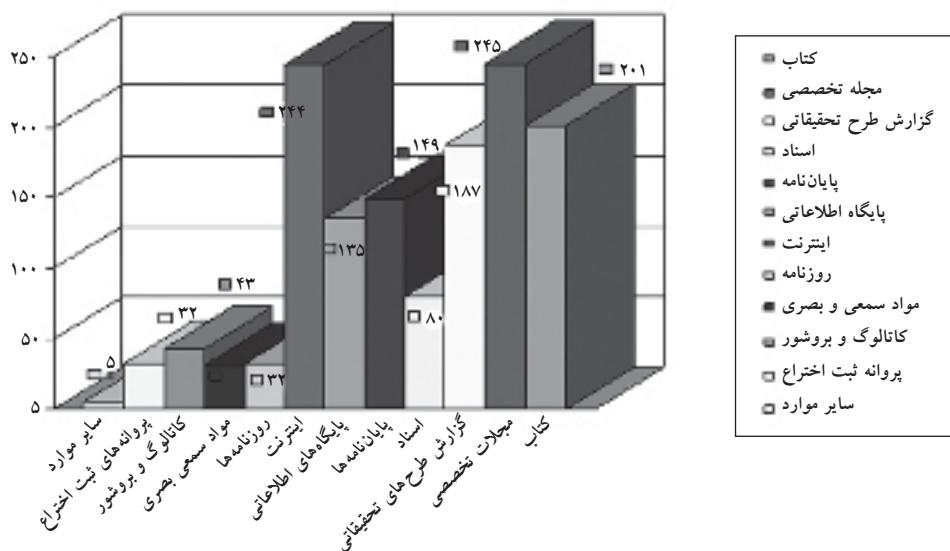
جدول ۳. میزان استفاده از اطلاعات بر حسب زبان

منابع مورد استفاده (زبان)	تعداد	درصد
انگلیسی	۲۵۷	۹۸/۰۹
فارسی	۱۴۰	۵۳/۴
آلمانی	۱۰	۳/۸
فرانسه	۷	۲/۶۷
سایر زبانها	۱۵	۵/۷۲

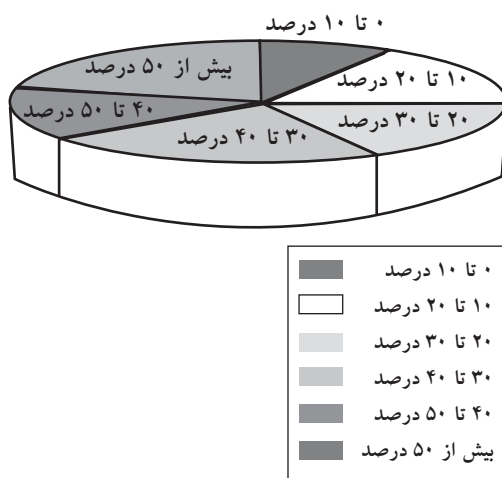
در ردیف دوم، زبان فارسی با فراوانی ۱۴۰ (۵۳/۴ درصد) قرار می گیرد. منابع اطلاعاتی به زبان آلمانی با ۱۰ مورد در جایگاه سوم و زبان فرانسه با ۷ مورد در جایگاه چهارم قرار دارند. همچنین ۱۵ نفر هم گزینه سایر موارد را ذکر کرده اند که عبارتند از: زبان لاتین، ۵ مورد، روسی، ۳ مورد، عربی، ۲ مورد، ترکی استانبولی، ۲ مورد و ایتالیایی، ۱ مورد.

اطلاعات نمودار ۳، انواع منابع اطلاعاتی مورد استفاده اعضای هیئت علمی را نشان می دهد. از مجموع ۲۶۲ نفر پاسخ دهنده، ۲۴۵ نفر (۹۳/۵ درصد) مجلات تخصصی را مهم ترین منبع برای تهیه اطلاعات مورد نیاز خود ذکر کرده اند. اینترنت با ۲۴۴ مورد انتخاب (۹۳/۱ درصد) در رتبه دوم، کتاب با ۲۰۱ مورد (۷۶/۷ درصد) در جایگاه سوم، گزارش طرح های تحقیقاتی با ۱۸۷ مورد (۷۱/۷ درصد) در جایگاه چهارم، پایان نامه ها با ۱۴۹ مورد

با توجه به اطلاعات جدول ۳، رتبه نخست، متعلق به منابع اطلاعاتی به زبان انگلیسی است. یعنی از مجموع ۲۶۲ نفر پاسخ دهنده، ۲۵۷ نفر (۹۸/۰۹ درصد) در درجه اول از منابع اطلاعاتی انگلیسی استفاده می کنند.

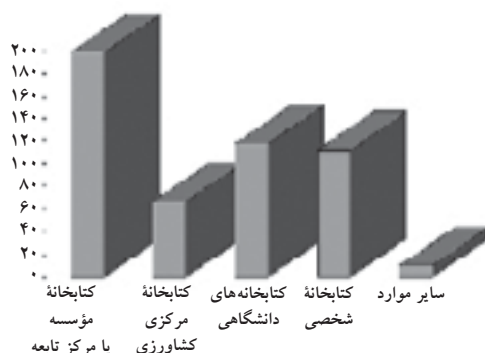

نمودار ۳. اطلاعات مورد استفاده بر حسب قالب (محمل) اطلاعاتی

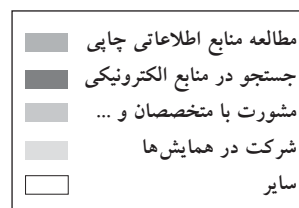
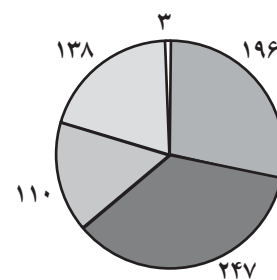
نمودار ۵. میزان تأمین اطلاعات از طریق اینترنت

فراوانی ۳ در ردیف پنجم قرار دارد. براساس نظرات ارائه شده درخصوص میزان تأمین نیازهای اطلاعاتی از طریق اینترنت، تعداد ۲۳ نفر معتقدند که حداکثر ۱۰ درصد از اطلاعات مورد نیاز خود را از طریق اینترنت به دست می آورند. ۴۱ نفر بین ۱۰ تا ۲۰ درصد و ۴۵ نفر حدود ۲۰ تا ۳۰ درصد؛ ۵۹ نفر حدود ۳۰ تا ۴۰ درصد؛ ۳۷ نفر حدود ۴۰ تا ۵۰ درصد؛ و ۵۵ نفر هم معتقدند که بیش از ۵۰ درصد از اطلاعات مورد نیاز خود را از طریق اینترنت به دست می آورند.

نمودار ۶. کتابخانه ها و مراکز اطلاع رسانی تأمین کننده اطلاعات

(۵۶/۸ درصد) قرار دارند. همچنین پایگاه های اطلاعاتی با ۱۳۵ مورد (۵۱/۹ درصد)، اسناد با ۸۰ مورد (۳۰/۵ درصد)، کاتالوگ و بروشور با ۴۳ مورد، پروانه های ثبت اختراع^۷ با ۳۲ مورد، روزنامه ها با ۳۲ مورد، و مواد سمعی و بصری با ۳۰ مورد به ترتیب، در رتبه های پنجم تا دوازدهم قرار دارند.

نمودار ۴. شیوه های کسب اطلاعات

براساس اطلاعات مندرج در نمودار ۴، تعداد ۲۴۷ نفر (۹۴/۲ درصد)، روش جستجو در منابع الکترونیکی (بانک های اطلاعاتی، اینترنت، و مانند آن) را به عنوان مهم ترین شیوه دستیابی به اطلاعات ذکر کرده اند. روش مطالعه منابع اطلاعاتی چاپی با فراوانی ۱۹۶ (۷۴/۸ درصد) به عنوان دومین روش کسب اطلاعات ارزیابی شده است. شرکت در همایش ها و سمینارها با فراوانی ۱۳۸ (۵۲/۷ درصد) سومین روش، مشورت با متخصصان و صاحب نظران با فراوانی ۱۱۰ (۴۱/۹ درصد)، در جایگاه چهارم، و گزینه سایر موارد با

براساس نتایج به دست آمده در نمودار ۶، در مورد محل تأمین اطلاعات اعضای هیئت علمی، کتابخانه مرکز یا مؤسسه محل کار اعضای هیئت علمی با ۱۹۹ مورد یعنی (۷۵/۹ درصد) مهم ترین نقش را در تأمین اطلاعات مورد نیاز آنان دارد. کتابخانه های دانشگاهی با ۱۱۸ مورد (۴۵ درصد) رتبه دوم و کتابخانه شخصی (منزل) با ۱۱۲ مورد (۴۲/۷ درصد) رتبه سوم و کتابخانه مرکزی کشاورزی (سازمان تحقیقات) با ۶۷ مورد (۲۵/۵ درصد) رتبه چهارم را به خود اختصاص داده اند. همچنین زیر گزینه سایر موارد نام ۱۰ کتابخانه مختلف ذکر شده بود که با ۳/۸ درصد در جایگاه پنجم قرار گرفته اند.

نتیجه گیری و بحث

از مجموع ۲۶۲ نفر عضو هیئت علمی که پرسش نامه مربوط به این طرح تحقیقاتی را تکمیل و ارسال کرده اند، ۶۰ درصد کارشناس ارشد و ۴۰ درصد دارای مدرک دکتری هستند. بنابراین، تعداد اعضای هیئت علمی با مدرک کارشناسی ارشد تقریباً یک و نیم برابر اعضای هیئت علمی با مدرک دکتری است. در همین زمینه، نتایج تحقیق یاری زنگنه نشان می دهد که ۸۴/۴ درصد از جامعه اطلاعاتی آن را کارشناس ارشد و ۱۵/۶ درصد افراد دارای مدرک دکتری تشکیل می دهند (۷). یافته های تحقیق حاضر نشان می دهد که از لحاظ حوزه موضوعی بیشترین فعالیت های تحقیقاتی اعضای هیئت علمی، به ترتیب در زمینه آفات و بیماری های گیاهی، زراعت، خاک و خاک شناسی، آب و آبخیزداری، جنگل و

مرتع، باغبانی، و دامپروری است. همچنین یافته های تحقیق نشان می دهد که پژوهش و مطالعه مهم ترین عامل و انگیزه استفاده از اطلاعات محسوب می شود و پس از آن انجام طرح های تحقیقاتی و روزآمدسازی اطلاعات قرار دارد. در میان انواع اطلاعات مورد استفاده، به ترتیب اطلاعات متن کامل، چکیده مقالات و اطلاعات آماری بیشترین کاربرد را دارد و از لحاظ زبان نیز منابع اطلاعاتی به زبان انگلیسی بیشترین مورد استفاده قرار می گیرند. در مجموع، مهم ترین منابع اطلاعاتی مورد استفاده به لحاظ شکل منبع اطلاعاتی به ترتیب اولویت عبارتند از: مجلات تخصصی، اینترنت، کتاب، گزارش طرح های تحقیقاتی، پایان نامه ها، پایگاه های اطلاعاتی، اسناد، کاتالوگ و بروشور، پروانه های ثبت اختراع، روزنامه، و در نهایت مواد سمعی و بصری. این نتایج در مقایسه با نتایج بیشتر پژوهش هایی که در این حوزه انجام شده در اغلب موارد همخوانی و در برخی موارد نیز مغایرت دارد. به عنوان مثال، نتایج تحقیق مکی زاده مهم ترین منابع اطلاعاتی استادان را مجلات داخلی، مجلات خارجی، و کتاب؛ و بیشترین موارد استفاده از اطلاعات را تحقیق و تدریس ذکر کرده است (۶). بشیری، مهم ترین منابع اطلاعاتی مورد نیاز محققان را به ترتیب کتاب، نشریات ادواری، بانک های اطلاعاتی و اینترنت؛ و بیشترین کاربرد اطلاعات را تحقیق، روزآمدسازی اطلاعات، و پیشرفت کار ذکر کرده است (۳). فرانسیس، مهم ترین منابع اطلاعاتی مورد استفاده متخصصان علوم اجتماعی را کتاب و مجلات تخصصی

و بیشترین کاربرد را تدریس و انجام تحقیق ذکر کرده است. براساس یافته‌های تحقیق، ۹۵/۸ درصد از اعضای هیئت علمی به اینترنت دسترسی دارند و فقط ۴/۲ درصد به اینترنت دسترسی ندارند. همچنین از بین کسانی که به اینترنت دسترسی دارند، حدود ۹۰ درصد از پست الکترونیکی نیز برای تهیه اطلاعات مورد نیاز خود استفاده می‌کنند (۸). در مود روش‌های دستیابی به اطلاعات، اغلب پاسخ‌دهندگان، مراجعه حضوری به کتابخانه را معمول‌ترین روش دستیابی به اطلاعات ذکر کرده‌اند. از دیگر روش‌های دسترسی به اطلاعات به ترتیب پست الکترونیکی، مکاتبه، و درخواست از طریق تلفن و دورنگار (ارسال فرم‌های درخواست) ذکر شده است.

جمع‌بندی و پیشنهاد

با توجه به این‌که تازه‌ترین یافته‌های تحقیقاتی، نخست در مجلات تخصصی منعکس می‌شود و با در نظر گرفتن این نکته که در حال حاضر مرکز اطلاعات و مدارک علمی، سالانه حدود ۶۰۰ عنوان مجله علمی معتبر (عمدتاً به زبان انگلیسی) را مشترک می‌باشد - برخی از این نشریات در آرشیوهای موجود در مؤسسات تحقیقاتی تحت پوشش سازمان مانند مؤسسه واکسن و سرم‌سازی رازی دارای بیش از ۵۰ سال سابقه هستند - لازم است توسط مدیران و دست‌اندرکاران تمهیداتی اندیشیده شود تا نسبت به تأمین بودجه و اعتبار لازم جهت اشتراک مستمر این مجلات اقدام لازم صورت گیرد تا فاصله

یا وقفه‌ای در آرشیو مجلات پیش نیاید. با توجه به نقش و اهمیت اینترنت در تأمین نیازهای اطلاعاتی، پیشنهاد می‌شود برای آشنایی بیشتر اعضای هیئت علمی با مهارت‌های جستجو و بازیابی اطلاعات، کارگاه‌های آموزشی توسط کارشناسان مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی در ستاد سازمان یا در مراکز و مؤسسات برگزار شود. براساس یافته‌های تحقیق، کتابخانه‌های مستقر در مرکز یا مؤسسه تابعه (محل کار)، بیشترین محل مراجعه اعضای هیئت علمی برای تهیه اطلاعات مورد نیاز به‌شمار می‌روند. لذا با توجه به نزدیکی مسافت و سهولت دسترسی آنها به این‌گونه مجموعه‌ها، پیشنهاد می‌شود نسبت به تقویت بنیه علمی و تجهیز این مجموعه‌ها از سوی مسئولان و دست‌اندرکاران دقت بیشتری اعمال گردد. همچنین لازم است تمهیداتی اندیشیده شود تا کتابخانه‌های مذکور با به‌خدمت گرفتن کتابداران متخصص و تهیه و به‌کارگیری امکانات و تجهیزات فنی اطلاع‌رسانی، بتوانند به‌طور اساسی پاسخ‌گوی نیازهای اطلاعاتی اعضای هیئت علمی باشند.

علاوه بر موارد ذکر شده، حدود یک سوم از پاسخ‌دهندگان استفاده از خدمات اطلاع‌رسانی مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی را اشاره کرده‌اند و دو سوم دیگر تاکنون از این خدمات بهره‌برداری نکرده‌اند. این مسئله نشان می‌دهد که مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی باید برای شناساندن خدمات و توانمندی‌هایش بیش از پیش تلاش کند. توجه به یافته‌های این تحقیق می‌تواند به

مدیران و دست‌اندرکاران کمک کند تا هنگام انتخاب و سفارش منابع اطلاعاتی، دقیق‌تر و مناسب‌تر تصمیم‌گیری کنند.

پیشنهاد دیگر این است که تلاش کنیم با تشویق و ترغیب مسئولان کتابخانه‌ها و نهادهای اطلاع‌رسانی مستقر در مراکز تحقیقاتی تحت پوشش وزارت جهاد کشاورزی، نظام امانت بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع راه‌اندازی و گسترش یابد.

تشکر و قدردانی

لازم می‌دانم از جناب آقای حافظیان، مدیرکل محترم مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی که شرایط انجام این تحقیق را فراهم نمودند تشکر و قدردانی نمایم. همچنین از همکاران طرح آقای دکتر گیلوری، آقای خداجوی، آقای فهیمی‌فرد، و سرکار خانم ذبیحی فریدیان و همکاران محترم مرکز و کسانی که در مراحل مختلف انجام طرح، بنده را یاری کرده‌اند، به‌نحوی شایسته تشکر کنم.

منابع

۱. اسدی، مریم. «مطالعه تأثیر استفاده از اینترنت بر رفتار اطلاع‌یابی اعضای هیئت علمی رشته‌های مختلف دانشگاه تهران». در *مجموعه مقالات آموزش استفاده کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی*. به کوشش رحمت‌الله فتاحی و دیگران. مشهد: مرکز آستان قدس رضوی، ۱۳۸۴.
۲. بابایی، محمود. *نیازسنجی اطلاعات*. تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، ۱۳۷۸.
۳. بشیری، جواد. «سنجش نیازهای اطلاعاتی محققان مراکز تحقیقات وزارت جهاد سازندگی».

پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران-شمال، ۱۳۸۰.

۴. پاول، رونالد. *روش‌های اساسی پژوهش برای کتابداران*. ترجمه نجلا حریری. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، مرکز انتشارات علمی، ۱۳۷۹.

۵. خوشنود، فاطمه. «بررسی نیازهای اطلاعاتی اعضای هیئت علمی مؤسسه بانکداری ایران وابسته به بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در سال ۷۹-۱۳۷۸». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران-شمال، ۱۳۷۹.

۶. مکی‌زاده تفتی، بی‌بی فاطمه. «بررسی نیازهای اطلاعاتی دانشجویان رشته پزشکی در مقاطع تحصیلی، فیزیوپاتولوژی، کارآموزی و کارمندی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی ایران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، ۱۳۷۶.

۷. یاری زنگنه، مرضیه. «بررسی نیازهای اطلاعاتی و رفتار اطلاع‌یابی اعضای هیئت علمی دانشگاه خلیج فارس». *اطلاعات‌شناسی*، دوره سوم، ۱ و ۲ (پاییز و زمستان ۱۳۸۴): ۱۳۷-۱۵۶.

8. Francis, H. "The information seeking behavior of social science faculty, the University of the West Indies. St. Augustine". *Journal of Academic Librarianship*, Vol.31, No.1 (2005): 67-72.

9. Royle, Joan ... [et al]. "Assessing the information needs of staffs in two long term care organizations". *Educational Gerontology*, Vol. 28, No.3 (2002): 189-205.

10. Strasser, Theresa C. "The information needs of practicing physicians in north eastern New York State". *Bulletin of Medical Library Association*, Vol. 66, No. 2 (1978): 200-209.

تاریخ دریافت: ۱۳۸۵/۵/۸

